

KADIN ROLLERİNE KUR'AN'IN DEĞERLER SİSTEMİNİN KAYNAKLIĞI

Prof.Dr. İbrahim Ali DÜZGÜN
duzgun@ankara.edu.tr

Kadın Rolünü Belirleyen İki Tarihsel Etken: Servet ve Güç/Kıtidar

Tarihsel süreçte hayatın devamını sağlayan ana faaliyet alanlarının, muharebeler ve uzun seyahatleri gerektiren ticaret biçimleri çerçevesinde gelişimi olması, kadını servet ve güç mekanizmasının sürekli dâhilinde tutmuştur. Bu mekanizmayı elinde bulunduranlar, kadına ister istemez ikinci dereceden bir rol biçmişler; kanun yapımcılar, kadını korunması gereken bir statü içinde mütalaa etmişlerdir. Kadının tarih boyunca *sınıfsal* ve *cinsiyet* olarak ikinci derecede bir konuma itilmesinin ayrılmazlığı olarak *güç* ve *servet* kaynaklarından uzaklığıyla ilintili olduğunu Ur Nammu kanunlarında kadını koruyan maddelere baktığımızda rahatça görebiliriz. Söz konusu kanunların, **zengin** ve **kuvvetli** adam vurgusu, tarihsel bir gerçekliği resmetmektedir.

*Öksüz, zengine teslim edilmedi.
Dul kadın, kuvvetli adama, teslim edilmedi.*

Bununla birlikte, bazı bölgelerde ve dönemlerde anaerkil bir yapının olduğu da tarihsel olarak sabittir. Hatta günümüzde Arap kadın feministler, cahiliye döneminde *şair*, *kervan sahibi*, *hemşire*, *savaşçı*, gibi kadın rollerinin İslam'ın gelişimiyle geriye götürüldüğünü dahi seslendirmektedirler.¹ Cahiliye döneminde ekonomik durumları iyi olan kadınların, toplum içinde etkin oldukları, ekonomik bağımsızlıklarının bulunduğu, evlilik, ticaret gibi konularda kadınlara uygulanan kısıtların şehirde fazla etkin olmadığı bilinmektedir. Hind ve Hatice örnekleri bilinmektedir.

O halde, tarihte farklı bölgelerde ve zamanlarda ayrılmazlığı olarak, serveti ve gücü elinde bulunduran erkeklerin egemen olduğu bir ilmi biçimine, Kur'an'ın nasıl bir yön verdiğine bakmak gerekir. Bu noktada çok daha önemli bir belirleyici unsur devreye girmektedir. O da bilgidir. Bilgi de bir güçtür ve bütün tarafları konumlandıran, sınıflandıran, değer atfeden, değerliyi yerinden eden, değersiz görüleni en öne çıkaran güç bilgidir. Kutsal metinlerin yaptığı tam da budur. O halde Kur'an'ın konutuğumuz konuyla ilgili nasıl bir bilgi formatına sahip olduğu çok iyi analiz edilmelidir. Kur'an, kadim iki unsura (güç ve servet) dayanan mekanizmayı aynı gerekçelerle muhafaza mı etti, yeni gerekçeler üreterek değersiz mi gitti, yoksa kadın ve erkeği hiçbir gerekçelendirmeye gitmeden varoluşun ve varlığın iki ana taşıyıcısı olarak ontolojik bir eşitlik seviyesine

· “Kadın Rollerine Kur'an'ın Değerler Sisteminin Kaynaklığı”, Ortaçağda Kadın, (ed.Altan Çetin), Lotus yay.2011., ss.46-60.

¹ Carla Makhlof Obermeyer, “Islam, Women, and Politics: The Demography of Arab Countries”, *Population and development Review* 18, No. 2 (March 1992).

çıkarak, bunun geri kalanını tarihsel şartların belirlemesine mi bıraktı? Daha açık bir biçimde şu soruları soralım:

Kadın ve erkek arasındaki sınıf ve cinsiyet farklılıkları, dini metinlerden mi kaynaklanmaktadır? Başka bir ifadeyle, İslam kadına sınıf ve cins olarak daha düşük bir statü mü öngörmektedir? Tarihsel veriler dikkate alındığında, İslam'ın Arap yarımadasında ortaya çıktığı kadının statüsünde nasıl bir değişimlere sebep olmuştur? Günümüz Müslüman dünyasında kadının hem sınıfsal hem de kadın cinsi olarak eğitim, istihdam, evlilik, boşanma, sağlık gibi konulardaki yerini ve söz hakkını gösteren istatistiksel değerlendirmeler nasıl bir tablo ortaya koymaktadır?

Kur'an metnine, kendi tarihsel gerçekliğimizi yani bugünün bağlamını dikkate almadan, sadece indiyi dönemin şartlarını dikkate alan bir yorum anlayışıyla baktığımızda ve böylece metni indiyi dönemin tarihine sabitlediğimizde; Kur'an'ın kadına ikinci dereceden bir statü verdiğini, onu gücü ve serveti elinde bulunduran erkeğin korumasına ve insafına bıraktığı gibi bir izlenime kapılabiliriz. Ama bunun aksine dinamik bir yorum yöntemi olarak, metnin indiyi şartlar ve kendi şartlarımız arasında mekik dokuyan bir metin ve metin yorumcusunu odağa koyduğumuzda durum değişecektir. Tarihin bir kesitinde yaşayan insana değil de insan türüne hitap eden ve bu hitabında onun onurunu, aklını, mantığını hülasa varlık şartlarını dikkate alan bir metnin varlığı, makasid ve maslahat çerçevesinde okunduğunda, hem kadın hem de erkek için herkesin kendi yaratılış yapısına en uygun rollere kaynaklık ettiğini ve aralarında cinsiyet farkını muhafaza eden ama sınıfsal bir farka asla geçit vermeyen bir metin algısına ulaşımız oluruz.

Birçok araştırmacı, kadının düşük statüsünü dini metinlere dayandırmaya çalışır. İslam özelinde baktığımızda, lafzi yapısıyla ve dil kullanımıyla alındığında bu tutuma Kur'an'ın yer yer temel olurdu şu söylenebilir. Ama aynı Kur'an metni, genel prensip olarak bütün inananların eğitim olduğu ve herkesin kendi kazandığına göre bir dereceye sahip olacağını da vurgulamakta, miras, vahihtlik gibi daha tikel hususlarda önemimizi aydınlatacak genel ilkelerin altını çizmektedir. Bu tikel hususlara odaklanmadan önce, bu genel ilkelerin göz önüne alınması, kadınla ilgili sınıf ve cinsiyet tartışmaları için yarar sağlayacaktır. Bu genel ilkeler çerçevesinde bakıldığında, ontolojik olarak Allah'ın nazarında mutlak eğitimli ve sahip olan cinslerin, toplumsal roller söz konusu olduğunda mutlak eğitimlikten daha ziyade birbirlerini tamamlayacakları farklı üstünlüklere sahip kıldıkları görülür:

"Kadın ve erkeğin her birine ayrı üstünlükler verdik (faddalnâ ba'dahum 'ala ba'din)".²

"Allah'ın kiminizi kiminize üstün kılmaya vesile yaptığı şeyleri arzu edip durmayın. Erkeklere kazandıklarından bir pay vardır. Kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır. Allah'tan onun lutfunu isteyin..."³.

Bu durumda dini metinlerin, kadının cins ve sınıf olarak daha düşük bir statüde değerlendirilmeye temel yapılmasının bu metinlerle ilgisi yoktur. Bu ataerkil yapıların devamını, Kur'an ayetlerinin bu çoklu yorumuyla meşrulaştırmak haksızlıktır. Eğitim, istihdam, boşanma, çok evlilik gibi konularda İslam ülkeleri arasında hem

² Nisa 4/34.

³ Nisa 4/32.

tarihte hem de günümüzde istatistiksel olarak büyük farkların olması, sorunun kaynağının dinden değil büyük oranda kültürden kaynaklandığını göstermektedir.

Hadislerin bu meselede esas problemi oluşturduğunu ise tartışmıyoruz. Özellikle erkeğe biçilen önemli roller (neredeyse bireysel ve toplumsal bütün örneklemelerin erkekler üzerinden yapılması), miras ve vâhitlelikle ilgili konuları erkekleri daha güçlü hale getirmektedir. Bireysel otonomi ve eşitlik gibi çağdaş yasama ilkelerini oluşturulan standartlar açısından bakıldığında, bu ifadelerin, gerekçeleri dikkate alınmadan okunduklarında, sorunlu oldukları görülecektir.

Araplarda kabile yapısı zayıf ferdini de koruyordu. İslam'la birlikte artan şehirleşme kabilenin koruması altındaki bu fertleri özellikle de kadınları koruyucu bir mekanizma yarattı. İslam'da bu mekanizmanın büyük oranda aile üzerinden gerçekleştirildiğini ve erkeğe kadını koruma ve geçindirme sorumluluğunun yüklendiğini görmek mümkündür. Yine birbiriyle savaşan birçok kabilenin Müslüman olduktan sonra birleşmesiyle ortaya çıkan enerjiyi dışarı çevirerek kendi içlerinde boğucularını engelleyen Hz.Peygamber'in bu tutumu, savaş lordlarının ve garnizon kentlerinin doğuşunu hızlandırdı. Bu süreç, savaşlarla elde edilen ganimetlerin yegâne kazanıcısı olan erkekleri, kadınlara karşı daha da güçlü hale getirdi ve hem güç hem de servete esas kaynaklı erkeklerin yaptığı iddialarını meşrulaştırdı. Bu süreç, kadınlar lehine Kur'an'da yapılan teorik düzenlemelerin ve verilen hakların askıya alınması gibi bir sonuç doğurdu.

Dini Antropoloji ve İslam Evinde “Ötekileştirilen” Kadın

Kadınlara ilgili tasvirler, beden ve ruh arasında niteliksel bir taksimi kabul eden insan varlığına ilişkin anlayışlara dayanmaktadır; cinsel tutkuların alanı olarak görülen dindışı alan, insanlığın kadın yarısı ile özdeşleştirilirken, rasyonel ve dini alan erkeklerle ait bir ayrıcalık olarak tasarılanmaktadır. Bu antropoloji veya insan anlayışı, sadece indirgemeci cinsiyet klişelerine neden olmakla kalmamakta, aynı zamanda bölünmüş bir insan beni ortaya koymaktadır: bu insan beninde cinsellik ve bilgi insan tecrübesinin birbirine zıt iki yüzü olarak karşımıza çıkarılır. Kadınları, insan doğasının daha alçak seviyedeki tüm görünüşlerinin bir ambarı, ya da ‘Bütünüyle Öteki’ olarak tanımlamak suretiyle, erkekler sadece beşeriyetin yarısı diğerlerinden irtibatlarını koparmakla kalmamakta aynı zamanda bizzat insanlığa ait bir zenginlikten de soyutlanmış olmaktadırlar.⁴

Fitne ve Keyd Unsuru Görülüp Dejenere Edilen Kadın

Feminist yazarlar Fedwa Malti Douglas ve Fatna Sabbah, kadınlar ve tehditkar, iffetsiz ve aç gözlü dişi cinselliği kavramlarının “fitne” terimi etrafında nasıl bir sembolik birlikteliği oluşturduklarını tahkik etmektedirler.⁵ Her iki yazar da, kadınların “keyd” olarak adlandırılan hilekarlıkla tavsif edildiğine işaret etmektedirler. Esasen bu terim, Kur'an'da Potifar'ın inançsız eşi Züleyha'yı tasvir etmek için kullanılmaktadır. “Keyd” terimi, kadınların içgüdüsel şehvevanî arzularının tatminine odaklanmı, su-istimal edici ve bencil zekâlarına işaret eder

⁴ Sa'adiyah Shaikh, “Knowledge, Women and Gender in the Hadith: a Feminist Interpretation”, *Islam and Christian-Muslim Relations*, Vol.15, No.1, January 2004, s.102.

⁵ Age, ve F. Sabbah, *Women in the Muslim Unconscious*, (New York: Pergamon Press, 1984), ss.34-43.

hale gelmiştir.⁶ *Keyd*, bilgiyi, aydınlanmayı dışlayan tamamen içgüdüsel davranışları ve hırsları temsil eden total bir terim olarak kadın için kullanılmaktadır.

Kadının Konumunun Tartılması Gereken Düzlemler

Kadınların konumunu tarihsel verilerin ötesinde Kur'an metni bağlamında ele aldığımızda, meselenin hem insan hem de kadın hakları temelinde ele alınması gereği ortaya çıkmaktadır. İnsan hakları temelinde ele alındığı zaman ontolojik seviyede, kadın hakları temelinde ele alındığında siyasal, sosyal ve ahlaki seviyede konuşuyoruz demektir.

1. Varoluş Düzlemi (Ontolojik Statü)

Kur'an yaratılışı tür olarak insanla bağlatmakta, cinsiyete referansta bulunmamaktadır. Kadın cins referansta bulunmadan insanoğlunun kendisinin mükerrem kılındığını söylemektedir.⁷ Kadın ve erkeğin aynı şeyden (*nefs*) yaratıldığını söylemektedir. Kur'anın dili, cinsiyet dili değil, insiyet dilidir. İnsan olarak kadın, kulluğun getirdiği her türlü hak ve sorumluluk bakımından erkekle aynı düzlemi paylaşmaktadır (Al-i İmran 3/195). Kur'an'ın ifadesiyle kadın da erkek de aynı şeyden (*min nefsin vâhidetin*) yaratılmıştır. Allah ikisine de ruhundan üflemiş, maddi ve manevi her türlü varlık alanına ilâkin bilgi ile donatmış, evrendeki yerini kendisine bildirmiş ve her ikisini de varlıkların son halkası (*halife*) olarak ilan etmiştir. Yine Tevrat'ın ifadesiyle Allah her ikisini de kendi imajında yaratmıştır (Tekvân 1/26-27). Kadının erkeğin kaburga kemiğinden yaratıldığını yönündeki Tevrat metni de mecazi kullanıma sahiptir. Kaburga kemiği, İbrance'de karakter ve mizaç anlamındadır.

2. Ahlak ve İbadet Düzlemi

Bu alan, karınlıklı ilâkilerin başka bir ifadeyle yaşam alanının başladığı, kadın ve erkeğin tek başına bir *ferd/birey* olarak değil toplum içinde bir *ahus/kişi* olarak görüldüğü, haklarının ve sorumluluklarının tartışılmaya başlandığı alandır. Daha önceki kutsal metin geleneğinin (Yahudilik, Hıristiyanlık ve diğerleri) yazılı otoritesi, içinde yaşanan toplumun kurumsallaşması adetleri, gelenek ve görenekleri kadının bütün bu alanlardaki statüsünü belirlemede büyük etkiye sahiptir. Bu etkiyi dikkate alarak kadınlar konusunda fetva verme yetkisini Allah kendi inisiyatifine almakta, peygamberden kadınlar konusunda fetva isteyenlere fetva mercii olarak Allah'ı göstermektedir:

"Kadınlar konusunda senden fetva istiyorlar. De ki, bu konudaki fetvayı Allah vermektedir ...".⁸

Kadının olması gereken statüden indirildiği ve ontolojik olarak sahip olduğu eğitliği kaybettiği alanlardan biri kamusal alan (sosyal, siyasal faaliyetler alanı), diğeri ise ahlak ve ibadetler alanıdır. Bu alanlar, fetvalar alanıdır. Kadın hakkında yeni hükmü değerler bu alanda üretilmektedir. Bu alanda kadın artık olan değil, olması gereken pozisyonuyla söz konusu edilmektedir. Tek başına ele alınmamakta, ilâkileriyle (anne olarak, eđ olarak, evlat olarak) değerlendirilmekte ve bu ilâkilerde de kendisine rol biçilirken ontolojik statüsü değil, toplumda tutması

⁶ Malti-Douglas, *Women's Body*, s.51.

⁷ (Ve kerremna beni Adem): İsra 17/70.

⁸ Nisa 4: 127.

gereken yer dikkate alınmakta, çoğunlukla ona ikinci dereceden bir rol biçilmektedir. Müslüman kadının tarih içinde en büyük haksızlığı uyarıldığı alan burasıdır.

Kadın erkek ilişkilerinde takınılması gereken ahlaki tavır: Kadın ve erkek Kur'an tarafından birbirlerinin örtüleri (*libâs*) olarak anılmaktadırlar⁹. Örtü olma durumu, kadın ve erkeğin, kendilerine verilen farklı üstünlüklerle diğerinin eksikliklerini örtmesi ve tamamlaması anlamına alınabileceği gibi, ufak tefek kusurların karıllıklı olarak affedilmesi ve örtülmesi anlamına da yorumlanabilir. Bir başka ayette kadın ve erkeğin her birine farklı üstünlüklerin (*ma faddalallahu bihi ba'deküm ala ba'd*) verildiği söylenmekte ve bir cinsin karı cinse verileni elde etmeye çalışmaması modern deyimle rol çalmaması istenmektedir:

*"Allah'ın kendisiyle kiminizi kiminize üstün kıldığını eyi arzu etmeyin. Erkeklerin kazandıklarından bir pay, kadınların da kazandıklarından bir pay vardır. ..."*¹⁰.

Kadın yahut erkeğin yapıp etmelerinin (*iktisab*), istenen optimum sonucu vermesi (*nasîb*) ancak kendisine verilenin üstünlüğü aktüelleştirmesiyle mümkün hale gelebilecektir.

Aile içi geçimsizlikte takınılması gereken ahlaki tavır: Böyle bir geçimsizlik (*nüûz*) durumunda karı kocanın onurunu incitmeden bir çözüm bulunması gerektiği açıktır. Nüûz teriminin geçtiği Nisa 34 ve 128. ayetler birlikte ele alındığında bir anlaşmaya varmak için (*sulh*) iki tarafından fedakârlıca davet edildiği görülür. Evlilikte geri dönülmez bir noktaya gelindiğinde (*ikâk*) boşanmanın yolu açılmış demektir ki bu da iki şahidin şehadetiyle gerçekleştirilecek bir şeydir.

Ailenin devamını sağlama adına, kadının incitilmesini (*darb*) meuru görmek kabul edilemez. "Koca aile reisi olduğına göre ..." diyerek, kadına karı giriyecek böyle bir incitme eylemine meuru bir temel bulmaya çalışmak da anlaşılır gibi değildir. Nüûz terimini, kadının kocasına itaatsizliği olarak anlamak da yanlıştır. Kadın kocasına itaat etmek üzere evlilik birlikteliğine imza atmış değildir. Evlilik eşit ortakların kurduğı bir ilişki biçimidir; dolayısıyla bunun aile içi geçimsizlik olarak anlaşılması gerekir. Böyle bir durumda, taraflardan birinin sırf gücü kuvveti yerinde diye, zayıf olan tarafı yola getirmek için ıddet uygulamasının önerilmesi ahlak ve adalet anlayışına sızmaz. Üstelik *darb* müessir fiildir, kanun eliyle (yargılama sonucu) uygulanır ve bunu için ciddi bir suçun varlığı sabit olmalıdır. Geçimsizlik böyle bir suç değildir ve darb cezası ile geçimsizlik arasında, suç ve ceza bakımından orantısızlık vardır. O halde darp, bulunulan mekândan uzaklaşmak (kadının veya erkeğin evden süreli olarak ayrılması), sakinleşme ve düşünme imkânı bulma fırsatı olarak değerlendirilmelidir. Arap toplumunda erkeklerin kadınları dövdiğü için böyle bir hükmün tarihsel olarak Arap toplumuna hitap ettiği, günümüzde böyle durumlarda dövmenin önerilmediği söylene de böyle bir açıklama tutarlı değildir. İnsanlara hitap ederken ahlaki endişelerden hareket eden ve insanların buldukları kötü hali iyiye çevirme gibi bir hedefi olan dinin, eşlerini döven zorbaların bu hallerini muhafaza etmelerini sağlayacak bir dil kullanmasını beklemek, vahiy ve insan anlayışımızı kökten sakatlayacak türdendir. Bu ayete dayanarak eşlerine uyguladıkları ıddeti mevrulaştırın bu zorbaların işledikleri günaha, ayete 'dövme' anlamını veren Kur'an yorumcularının da ortak olduğunu söylemek durumundayız.

⁹ Bakara 2/187.

¹⁰ Nisa 4/32.

Hadis kitapları, (Örneğin Müslim, “Hac”, 47; Ebu Dâvud “Menâsik”, 56), Veda hutbesinde Hz.Peygamberin kadınlara iyi davranılmasını öğütledikten sonra, “yataklarını herhangi bir kimseye çirnetmemeleri”nin (zina etmemelerinin) kocalarının efleri üzerindeki hakkı olduğunu, aksi takdirde hafifçe dövülebileceklerini söylediğini aktarmaktadır. Rivayet paradoksal bir şekilde zinayı ciddi bir suç olmaktan çıkarmakta ve ciddi bir suç olarak görülmeyip dövmeyle geçitirilecek bir hafifliğe indirmektedir. (Veda haccının metninde böyle bir ibareye rastlanmamasına rağmen, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi kadın maddesine bu garip paradoksal durum bu şekilde alınmış bulunmaktadır).

Miras konusunda takınılması gereken tutum: Miras’ı vasiyetten arta kalandan vermeyi ilke olarak benimseyen Kur’an her dönemin ihtiyacına uygun düşecek bir çözüm esnekliği ortaya koymakta ve mirasa taraf olanların madduriyetini önleyecek bir çözüm önermektedir.

Miras konusunda Kur’anın andığı hükümlerin (Nisâ 4/11-12) mutlak değil, İslam hukukunun erkeğe yüklediği malî yükümlülük ve kocanın aile içindeki sorumluluğuna paralel olarak 2’ye 1 şeklinde belirlendiğini söylemeliyiz. Mirasla ortaya çıkan bu eşitsizlik durumunun Kur’anın vasiyette bulunma önerisiyle aşılmaya çalışıldığını da ifade etmemiz gerekir. Mevcut miras paylaşımı için gösterilen gerekçeler, evi geçindirme sorumluluğunun kocaya ait olması, evlenme sırasında kocanın mehir adıyla kadına yaptığı ödeme, vb. gösterilmektedir. Dolayısıyla miras konusundaki hüküm belli illetlere/gerekçelere dayanmaktadır ve mutlaklık taşımamaktadır.

3. Siyasal ve Sosyal (Kamusal) Düzlem

Haklar ve sorumlulukların söz konusu olduğu bu alanda, kadın erkek ilişkileri bağlamakta, söylemimizin arkasında statü endişemiz, ekonomik kaygılarımız ve daha da kötüsü tahakküm arzumuz yer alabilmektedir. Kadının evlenme özgürlüğü, boşanma hakkı, aile reisliği, miras paylaşımı, yargılama hukukundaki konumu, şahitliği, kamusal alandaki yeri, devlet başkanlığı gibi hükümler bu çerçevede konumlanmaktadır.

Kadının Sözleşmelere/Biata Taraf Olması:

Peygamberle gerçekleştirilen ikinci Akabe biatında da Rıdvan Biati’nde da kadınların yer alması değerlendirilmeye alınmalıdır.

“Ey Peygamber! İnanmış kadınlar, Allah’a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, iyi işi işlemekte sana karşı gelmemek hususunda sana biat etmeye geldikleri zaman, biatlarını kabul et ve onlar için Allah’tan mağfiret dile.”¹¹

Özellikle şehirli kadınların Cahiliye döneminden beri sosyal alanda aktif oldukları tarihsel bir gerçektir. Peygamberin vefatının ardından kadınlardan biat alma ve onları toplumsal sürece katma geleneği, maalesef, terk edilmiştir. Bunun istisnalarından biri Hz.Ömer’in vefatından sonra kimin halife olacağı konusunda kamuoyu

¹¹ Mümtehine 60/12.

yoklaması yapan Abdurrahman b Avf'ın kadınlara da danışmığ olduğuna ilişkin rivayetlerdir.¹²

Yönetici olarak kadın: Süleyman peygamberin Yahuda kralı olduğu dönemde hüküm süren Saba melikesi Belkis, Kur'an'da çağının refah toplumunun örneği olarak sunulur.¹³ Arım Seli'yle¹⁴ çöküntüye sürüklenene kadar bu toplum, barajlarıyla öne çıkan bir topluluktur ve bir kadın tarafından yönetilmektedir. İdaresini kadınlara bırakan toplumun iflah olmayacağını ilahi bir buyruğa dönüştürüp insanların zihnine dayatan geleneksel anlayışın, bu Kur'an kıssasını hisse alacak şekilde yeniden okuması gerekir. Yine bu kıssa çerçevesinde Hz.Peygambere atfedilen "yönetimlerini kadına teslim eden bir toplum iflah olmaz"¹⁵ şeklindeki sözün yeniden değerlendirilmesi gerektiği aşikârdır. Kadının devlet başkan olamayacağını, devlet başkanının ordunun da komutanı olduğu ve aynı zamanda Cuma'yı kıldırma sorumluluğu bulunduğu gerekçelerine bağlamının rasyonel hiçbir temeli olmadığını açıklar.

Kadınlara kamu görevi konusunda (hükimlik ve devlet başkanlığı hariç) teorik olarak imkânlar sunulmaktadır. Ama bu sadece teoridedir. Hükimliği mahitlik gibi kabul eden Hanefilerin bu konuda kadının lehine bir tutum takındıkları kaydedilmelidir. Kadının kamu görevi almaması gerektiğini savunanların en büyük gerekçesi, kadının aile içindeki görevlerini aksatacağı gibi ilginç bir gerekçedir.

Kadının görünürlüğünü sağlayan ve onu gezip dolağan (sâihât) olarak niteleyen ve böyle bir özgür alan açmanın doğal sonucu olarak kadınları Cuma ve Bayram namazlarına katılımını mümkün kılan¹⁶ özgürlükçü dinin aksine, Hz.Peygamber'in vefatını takiben kadınların camide namaz kılmalarından rahatsızlık duyulmaya bağladığı anlaşılmaktadır. Kadınların evdeki ibadetlerinin camidekinden daha faziletli olduğu, camiye gitmelerinin fitneye sebep olacağı gibi uydurmalarla, kadınların görünürlükleri kısıtlanmığ ve caminin sadece erkeklerin tekeline verilme süreci bağlatılmığtır. Kadınların özel halleriyle ilgili hükümlerde de bu kısıtlayıcılığın izlerini görmek mümkündür.

Kadınların toplumsal alanda görünürlükleriyle ilgili ilginç bir pasajı buraya taşımak isterim. Ütopik roman geleneğinin tipik örneklerinden birini yazan Erzurumlu Mollazâde Mustafa Nazım, hayal ettiği birçok alan içinde kadınların tuttuğu yeri de unutmamakta ve şöyle bir sahnede canlandırmaktadır:

...

"Ceddim benim baktığımı görünce:

--- Haydi oğlum, dedi. Biz de gidelim. İmdi bu meydan kadınlarla dolacaktır. Artık erkeklerin buraya gelmesi memnudur. Bizim tam iki buçuk saat istirahat zamanımız vardır.

--- Efendim bu sözünüzden bir şey anlayamadım. Bu meydan İmdi kadınlarla dolacaktır buyurdunuz, bu nasıl olur?

¹² İbn Kesir, *el-Bidâye*, Beyrut, 1400, VII, s.146.

¹³ Naml 27/23-44.

¹⁴ Sebe' 34/16.

¹⁵ Buharî, "Meğ zî", 82.

¹⁶ Buhari, "İdeyn", 15.

--- (Gülerek) Evet o□lum, tevzi-i adalet kanunlarında kadınların da hakk-ı müsavata nail olmaları kabul edilmi□tır. Ancak kadınlarla erkeklerin bir arada gezip dola□maları ve icra-yı ticaret ve sınaat etmeleri ahlak-ı umumiyeği ifsat eyledi□inden ve bu ifsat sebebiyle hiçbir intizamın husulüne imkân bulunamamasından dolayı, erkeklerle kadınların esbab-ı mai□et ve terakkileri ayrıldı□tır. Her iki taraf yekdi□erinin aynı hakk-ı müsavata nail oldukları cihetle, kadınların dahi erkekler gibi ayrıca cemiyetleri ve kendilerine mahsus usulleri, kaideleri, nizamları ve envai terakkiyâtta te□ebbüsât-ı filîye ve amelîyeleri vardır.

Kadınlar hiçbir veçhile iddia edemezler ki, kadınlara taalluk eden bir hak ketmedilip kendilerine verildi□ olmasın. Ancak kadınlarla erkekler arasında her hususta hakk-ı müsavata riayet edilememek ve kadın olmaları itibarıyla kendilerini erkekler kadar hukuka malik olamamak hakkını, yine kendi meclisleri tasdik etmi□tır. Mamefih bu asrın kadınları erkeklerinden pek çok ziyade rahat ya□amaktadırlar. Bunu alelumum kadınlar da teslim ediyorlar.

Kadınlardan öyle âlimler, öyle fazıllar zuhur etmi□tır ki, yazdıkları eserleri okudukça insan düçar-ı hayret olur. Kadın müelliflerin, muhteri, mucitlerin, müessislerin hadd-ı payanı yoktur.

□□te □imdi □stanbul'da ne kadar erkek varsa hepsi de i□lerinin ba□ından, kimi evlerine, kimi lokantalara, kimi camilere, kimi kiraathanelere, kimi de otellere çekilmeye mecburdur. Tam iki buçuk saat devam eden bir müddet zarfında, □stanbul âdeta bir kadın dünyası hâlini alır; memurlar, tüccarlar, sanatkârlar, satıcılar, alıcılar, bankalar, sarraflar velhasıl, ne kadar meslek varsa salikleri hep kadınlardan ibarettir. Yalnız birkaç meslek vardır ki, onlara kadınlar dâhil olmadı□ından mesdûd kalmı□tır."¹⁷

Bu kısıtlayıcılık kadınlara ilim irfan meclislerinde verilen yeri de ortadan kaldırmı□tır. Hz. Peygamber'in e□i Ay□e'nin, Peygamber'in hayatı ve vahiyle içli dı□ılı olan merkezi rolü dü□ünüldü□ünde, kadınlarla ilgili sonradan kurgulanan resmin orijinaliyle ne kadar uyumsuz oldu□u görülür. Kabul görmü□ bir rivayette, Peygamber inananlara dinlerinin yarısını kırmızı yanaklı ya da kızıl olan *el-hümeyra*'dan (Hz.Ai□e) almalarını söylemi□tır.¹⁸ Bu nakil, kadınların dini ö□renme ve bilgi alanında yaratılı□ bakımından noksan oldu□una dair ataerkil zannı kökünden baltalamaktadır. Gerçekten de, bir kadına en yüksek erkek otorite olan Peygamber tarafından dini otorite sorumlulu□u verilmi□tır. Kadınların bilgi alanındaki tam insanî kabiliyetleri, bu nakil tarafından da tasdik edilmi□ olmaktadır. Anlamadı□ı bir nokta olunca Hz. Ay□e'nin Hz.Peygamberi sorgulaması da ara□tıran, soru□turan kadın profiline geli□mekte oldu□unu göstermektedir: Peygamberin, "hesaba çekilen herkes ceza çekecektir," sözüne kar□ı Ay□e □n□ikâk süresi (84) 8.ayetini hatırlatmı□, burada insanların bir kısmının çok kolay bir hesap verece□inin söylendi□ini hatırlatarak, daha detaylı bir açıklama istemi□tir. ... Hz.Ay□e'nin çizdi□i portre kendine güvenen, zeki ve bilgili bir kadındır. Dinin en

¹⁷ Bkz. Molla Davudzâde Mustafa Nâzım Erzurumî, *Rüyada Terakki ve Medeniyet-i □slamiyet-i Rüyat*, Dersaadet: Kader Matbaası, 1329. Tevzi-i adalet vurgusu için bkz. "Devr-i Hürriyette Tevzi-i Adalet: Seyyar Sulh Hakimleri", II. Me□rutiyeti Yeniden Dü□ünmek, derleyen Ferdan Ergut, □stanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.

¹⁸ Denis Spellberg □u eserinde geleneksel ilim çevrelerinde bu hadisin popülaritesine dikkat çekmektedir: *Politics, Gender and the Islamic Past: the Legacy of 'Aisha Bint Abi Bakr* (New York: Columbia University Press, 1994).

yüksek otoritesini sorguya çekme cesaretini göstererek, ataerkilliğin gölgelediği her türlü yeteneğini ortaya koymaya çalışmıştır.

Kur'an'da Çalışan ve Haklarına Sahip Çıkan Kadın Prototipi:

Hukukçulara göre, tam ehliyetli (akil, baki ve redd) olmak kaydıyla kadınlar ticari işlemleri yürütebilirler ki bu erkeklerde de aranan özelliktir. Kadınların kendi rızaları olmadan mallarından yapılan tasarrufları iptal ettirme hakları da saklıdır. Hanefî ve Ca'ferî mezheplerinin dışındakilerde kadının evliliğini velisinin rızasına bağlama düncesi ise, Arap ataerkilliğinin İslam fıkhı kisvesine büründürülmesinden ibaret bir uygulamadır. XX.yüzyılda birçok Arap ülkesinde Hanefî uygulamasının esas alınması ilginçtir. Evlilikteki bu genişliği rağmen, boşanma konusunda Hanefilerin, kocanın iktidarsızlığının dışındaki boşanma gerekçelerini (geçimsizlik, kötü muamele, nafakasız bırakma vb.) kabul etmemeleri kadın adına büyük sıkıntılara yol açmıştır.

*"Erkeklerin de kazandıklarından nasipleri, kadınlarında kazandıklarından nasipleri vardır."*¹⁹

Ayetinin kadına biçtiği kazanma ve kendi adına tasarruf hakkı, bu çerçevede dikkate alınması gereken bir ilahî ahlakı sunmaktadır.

Aile reisliğinin erkeğe verilmesi (*kavvâm*) (Nisa 4/34) bütünüyle sosyal, ekonomik ve kültürel şartlara bağlı bir algıdır. *Kavvâm*, kadın ve erkek arasında varoluşsal, yapısal bir üstünlüğü gösteren bir terim olarak değil, iktisadi ve vurgu yapan bir terim olarak alınmalıdır. Zira ayet, *kavvâm* oluşu, evin geçimi için harcama yapmaya başlamaktadır.

Kadına ya da erkeğe verilen aile reisliği gibi rollerin, onların fizyolojilerinden mi kaynaklandığı yoksa toplumun mu onlara böyle roller biçtiği sorgulanmalıdır. Fizyolojik olarak sahip olunan insan doğasının zorlanmaması esastır. Bir kadının yerin 700 metre altında bir madende çalışması, onun fizyolojisine/doğasına ne kadar uygundur? Aile reisliği gibi rollerin, ataerkil toplumsal yapının bir rol dağıtımı olduğunun bilinmesi ve bu konudaki tartışmaların, insanın doğasıyla yahut dinin buyruklarıyla hiçbir ilgisinin olmadığını farkına varılması gerekir. Bu farkındalığın sonucu olarak da, toplumun biçtiği rollerin daha esnek bir zeminde yeniden değerlendirilmesi ve bu değerlendirmede de 'eşitlik' değil, 'adalet', 'insaf', 'hakkaniyet' gibi kavramsalların ölçüt olarak öne çıkarılması gerekir.

Kadının şahitliği meselesi: Yargılama hukukuyla ilgili olan bu meselede, Kur'an borçlanma yahut ticaret hukuku gibi döneminde ağırlıklı olarak erkeklerin hâkim olduğu bir alanda bir erkek şahitle birlikte başka bir kadını şahit olarak istemekte, unutmaması durumunda kadın şahide hatırlatması için yedekte bir kadın şahit daha bulundurmamayı talep etmektedir.²⁰ Aslında ortada bir kadın bir erkek şahit vardır, ama hatırlatılması gereken ki neden erkek değil de kadındır, diye sorulduğunda verilecek cevap; söz konusu edilen borçlar hukukunu ilgilendiren meselenin o günün şartları altında erkeklerin uzmanlık alanına girdiğidir. Buradaki şahit bilirdiği anlamındadır. Kadınların daha fazla malumat sahibi oldukları bir konuda ise, erkek şahidin diğerine hatırlatması için yedekte bir erkek şahit bulundurulacak, buna mukabil tek kadın şahit yeterli görülecektir. Burada 'hatırlatmayı gerektiren duruma

¹⁹ Nisa 4/32.

²⁰ Bakara 2/282.

ilişkin' illet, hükmü gerekçeli hale getirmekte ve mutlak olmaktan çıkarmaktadır. Burada hükmü mutlak olmaktan çıkararak gerekçe de, 'unutma' değil, bütünüyle uzmanlık meselesidir. Hukukçuların bu hükmü şahitlikle ilgili genel bir düzenleme olarak görmeleri yanlıştır. "Bedevinin şahirliye şahitliğinin geçerli olmadığı"²¹ yönündeki Peygamber hadisi de, bu ilgi ve uzmanlık çerçevesinde değerlendirilmelidir. *Kazf* (iffetli kadına iftira) suçuyla ilgili ayetteki (Nur 24/4) şahit kelimesinin müzekker oluşunu dikkate alarak, had ve kısas suçlarında sadece erkeklerin tanıklık yapabileceğini söyleyenlerin,²² erkek sigasının kadınları da içine aldığı dikkate alarak bu hükümlerini yeniden gözden geçirmeleri gerekir.²³

Eş Olarak Kadın (hakları ve sorumlulukları): Mücadele suresinde anlatılan kadının (Havle bint Sa'lebe) hikayesi, eş olarak kadının hakkını aramada nasıl bir tutum sergilemesi gerektiğinin örneğini oluşturur. Bu olay, Peygamberi yaşanan sorunu olduğu hal üzere bırakmayan, aksine meseleyi fitrî, vicdanî ve rasyonel bir çözüme kavuşturması gereken kişi olarak en doğru biçimde konumlandıran bir örnekliklerdir. Bu örnek, var olan uygulamaların ve kabullerin, insanın vicdanına, aklına ve sağduyusuna dayalı olarak yeniden düzenlenmesi gerektiğini öreten bir hikâyedir.

SONUÇ

Kur'an, kendisine kadar gelen tarihsel kesitte yer tuttuğu biçimiyle, kadına biçilen rollerin, kadın yapısından kaynaklanan ve ahlaki bir kaygı yaratmayacak olanlarını muhafaza etmekte, erkeklerin tahakkümüne konu olan rollerini ise onları ontolojik bir eşitlik statüsüne çekerek reddetmektedir. Kur'an'ın çizdiği bu eşitlikçi, herkese kendi hak ettiği rolü veren mantığının aksine, İslam'ın seyir tarihinde, bilgi üretme mekanizmasını büyük oranda elinde tutan ve servet ve iktidar sahiplerini de dikkate alan ulema, kadın konusunda Kur'an'ın çizdiği çerçeveyi oldukça daraltmış görünmektedir. Ayrıcalıklı olarak ulema, Kur'an'ın gezginler (*saihat* 66/5) olarak adlandırdığı kadınlara, gezginliği değil, oruç tutmayı; peygamber hanımlarını örnek göstererek, evlerinde de vakarlı olmalarını (*Ahzâb* 33/33) öğütlediği hanımlara evlerinde oturmayı hak görmüş; Kur'anın hiçbir cinsiyet atfetmediği *huru'l-âyn* (huri) terimini bile erkeklik arzularını doyuracak bir konuma taşıdığıdır. İnsanoğlunu mükerrem/onurlu bir varlık olarak yarattığını söyleyen (âsra 17/70) Kur'an'ın bu evrensel ölçüsünü dikkate almadan, kadına karşı orantısız güç kullanımını (*darb*) meşru gösterecek bir çok argüman geliştirmenin yolunu tutmuş; beraber ya da ayrı ayrı yemek yemenin hiçbir sakınca yaratmadığını söyleyen (Nur24/61) Kur'an buyruğunu göz ardı ederek kültürel bir haremlik-selamlık kurumu yaratmış; Kur'an'ın kaldırma sürecine soktuğu Arapların köle ve cariye edinme geleneğinin hukukunu oluşturarak İslam'ın bir kurumuymuş gibi kurumsallaştırmıştır. Bütün bu olup bitenlerin yeniden tartışılıp, kadının ve erkeğin kısacası insanın hak ettiği konuma kavuşturulmasının ve insanı insan yapan temel yapı taşları durumundaki hak, eşitlik, özgürlük, onur gibi evrensel ölçütlere yeniden hayat verilmesinin zamanıdır.

²¹ İbn Mâce, "Ahkâm", 30.

²² Bkz. İslam Ansiklopedisi "Kadın" mad.

²³ Kur'an'a şahitlikle ilgili iki ayet daha vardır: ölüm yaklaştığında iki şahit huzurunda vasiyette bulunulmasını tavsiye eden ayetle (*Maide* 6/106) evliliğin sona erdiğinin şahitlerle belirlenmesini öğütleyen ayette (*Talak* 65/2) kadın-erkek ayrımı yapılmamış, sadece şahitlerin bulunması istenmiştir.

Oysa koca bir 'YALAN'dır bu... Peygamber'in yaşamını anlatan kitaplarda, sağlam kaynaklarda da yalan olduğu açıkça görülür. Bunu biliyorum ama yine de en güvendiğim din bilimcilerden birine; Prof. Dr. Şaban Ali Düzgün'e sordum. İşte gönderdiği bilgiler...

"50 yaşındayken karısı Hz. Hatice'yi kaybeden Peygamber arkadaşı Hz. Ebubekir'in kızı Hz. Ayşe'yi istemiş.

Hız. Peygamber'in bu isteği vahyin başlangıcından 10 yıl sonradır. Hz. Ayşe vahiy başlangıcından 5-6 yıl önce doğmuştur. Dolayısıyla Hz. Ayşe'nin evlendiği yaşı 17-18 olduğu ortaya çıkar.

Bu konu daha detaylı bir şekilde Mevlana Şibli'nin "Asr-ı Saadet" kitabında geçer. (İst. 1928. 2/997)"

Hız. Ayşe'nin evlendiği zaman yaşının büyük olduğu ablası Esmâ'nın biyografisinden de anlaşılır. Eski biyografi kitapları Esmâ'dan bahsederken:

"Esmâ 100 yaşındayken, hicretin 73. yılında vefat etmiştir. Hicret vaktinde 27 yaşındaydı. Hz. Ayşe ablasından 10 yaş küçük olduğuna göre onun da hicrette tam 17 yaşında olması icab eder. Ayrıca Hz. Ayşe, Hz. Peygamber'den önce Cübeyr'le nişanlanmıştı. Demek evlenecek çağda bir kızdı. (Hatemül Enbiya Hz. Muhammed ve hayatı, Ali Hikmet Berki, Osman Keskinöğlü, s. 210)"

Artık küçük yaşta çocuklara taciz ve tecavüz sapıklığını "Hz. Peygamber'in evliliği" üzerinden anlaşılır kılmaya çalışanlar sesini kessin.

Utanmıyorlarsa, günahın da mı korkmuyorlar yahu!